

morile zaradi neznosnega položaja, jeze, ponižanja, pretepanja, alkoholi-ziranosti in posledično zagotovo tudi iz koristoljubja, da bi po pridobljenem premoženju po pokojnih možeh neko-liko lažje zaživele in si izbrale partnerje po svojem okusu.

Da je to tako, se lahko prepričamo po branju zadnjega, obsežnega poglavja *Rožengrunt: zločin in kazen želarke Marije Fortmüller*. Poglavje se bere kot napeta kriminalka in je polna sočnih opisov razmer na obmejnem delu slovensko goriškega podeželja okoli Sv. Ane in tamkajšnje vasi Rožengrunt. V krajih, kjer gruntarji niti slovensko niso znali govoriti, saj so bili še vedno navezani na nemško Avstrijo. Slovensko so slabo govorili tudi viničarji, želarji, dekle in hlapci. Glavna junakinja tega poglavja in storilka kaznivega dejanja umora Marija Grafoner, pred umorom natakarka v krčmi pri Sv. Ani, se je slovensščine naučila šele v kaznilnici Begunje. Čeprav je vzela starejšega gruntarja in vdovca ter trdega Nemca Fortmüllerja, ni prekinila intimne zveze s hlapcem Petrom Zemljičem, s katerim je imela nezakonskega otroka. V poroki z bogatim Antonom Fortmüllerjem (»Fürhanslom«) je videla izhod iz bede. Zakon se seveda ni obnesel; razmerja so se hitro zaostrovala; med njima ni bilo nobene ljubezni in nikakršnega zaupanja in na koncu je prišlo do umora moža in hišnega gospodarja. Domačini so vse to poznali in med njimi se je razširilo splošno prepričanje, da je »Fürhanslčka dala tudi svojega deda kot svinjo in hleva izvleči in ubiti, pa je samo šest tednov zapora dobila«. Seveda ni bilo tako nedolžno; intimna partnerja Marija in Peter sta bila obsojena na smrt na vešalih. Po pomilostitvi leta 1923 je

bila Marija obsojena na dosmrtno ječo in poslana v kaznilnico Begunje. Leta 1937 so ji dosmrtno ječo spremenili v dvajsetletno zaporno kazen, sredi novembra 1938 pa je bila pogojno izpuščena na prostost. Umrta naj bi na začetku februarja leta 1951 v Rožengruntu, kjer je živela s hčerko Terezijo. Njen intimni partner Peter Zemljič pa je umrl že leta 1934 v mariborski moški kaznilnici. Ta zgodba je med starejšimi domačini pri Rožengruntu še poznana.

Seznamu virov in literature na koncu knjige sledijo še spremna beseda Klare Širovnik z naslovom *Portret doma* ter kratki, a zelo razumljivi poročili obeh recenzentov, dr. Vesne Leskovšek in dr. Dragana Petrovca. Vsebinsko dopolnjujejo tudi dokumenti in fotografsko gradivo. Nimam zadržka, da knjige ne bi priporočal za branje, sploh tistim, ki sami nekoliko bolje poznaj(m)o to tematiko in se z njo srečujemo pri znanstveno raziskovalnem delu ali publicističnem delu.

*Marjan Toš*

## NEPOZABLJENA KLASIČNA GIMNAZIJA MARIBOR

Uredniški odbor: Aleš Arih, Barbara Damjan, Filip Dougan, Matija Malešič. Janez Pastar, Herman Pušnik (predsednik) in Alenka Šelih. Uredili: Barbara Damjan, Filip Dougan, Primož Premzl (glavni urednik), Herman Pušnik in Alenka Šelih. Založil in izdal: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2023. Knjiga obsega 559 strani in jo v

nadaljevanju kratko poimenujemo kot zbornik.

Publikacija je po obliki zbornik pisnih prispevkov ter fotografskih in slikarskih portretov 151 avtoric in avtorjev. Njegova priprava se je navezovala na načrt Jožeta Košarja za zbornik Klasične gimnazije ob njeni 200-letnici, ki ga je prehitela ukinitev šole, in na zbornik Klasična gimnazija v Mariboru, ki ga je izdal Kulturni forum Maribor leta 1992 – slednjega v nadaljevanju imenujemo »Zbornik 92«.

Alenka Šelih, akademikinja in nekdanja dijakinja klasične gimnazije, je v uvodnem zapisu razkrila začetno zamisel o izdaji zbornika, »da bi bilo smiselno prikazati štiri temeljna področja delovanja gimnazije: nastanek in razvoj gimnazije, kakor se odraža v že objavljenih člankih o teh temah ter v izvirnih novih člankih, ki bi prikazali zadnje obdobje njenega delovanja, predstavitev najpomembnejših ravnateljev in profesorjev te institucije kot osebnosti, ki so nedvomno v največji meri vplivali na izobraževanje in oblikovanje dijakov in dijakinj, predstavitev življenja in dela tistih dijakov in dijakinj, ki so se s svojim delom uveljavili doma ali v tujini, in končno, predstavitev spominov na življenje in šolanje na gimnaziji tistih nekdanjih dijakov in dijakinj, ki so še med nami« (str. 17). V Sporočilu zbornika je Herman Pušnik, ravnatelj Prve gimnazije kot nosilke projekta, takole opredelil njegov namen: »S pričujočo knjigo želimo pokazati, da se ohranja spomin na Klasično gimnazijo v Mariboru v različnih zapisih, dokumentih, pričevanjih in podobah. Predvsem pa v izjemnem intelektualnem duhu, ki ga je ustvarila.« (str. 23). Že kar na začetku lahko zagotovimo, da so se njuni na-

meni in cilji uresničili v največji možni meri.

Vsebina zbornika je razdeljena na sedem poglavij: Uvod, Zgodovinski pregled, Na znanju svet stoji (izbor ravnateljev, profesorice in profesorjev), Do-seči ali preseči svoje učitelje (nekdanje dijakinje in dijaki, uveljavljeni doma ali v tujini), Stoji učilna zidana (spomini nekdanjih dijakov in dijakinj) in O pomenu grško-rimske antike za razumevanje časa, v katerem živimo. Dodana so kazala predstavljenih oseb in avtorjev zapisov. Že naslovi nakazujejo, da gre na eni strani za zgodovinske študije in na drugi strani za spominske zapise.

Nekatere študije (Šedivý, Teplý, Potočník) so prevzete tudi iz starejših publikacij – iz »Zbornika 92«, ČZN in Večera. Druge so napisane posebej za zbornik (Maček, Pastar, Mirnik). Predstavitve ravnateljev, učnega osebja in dijaštva, ki so deloma tudi prevzete iz »Zbornika 92«, so skrbno utemeljene na preverjenih dejstvih, saj so jih v pretežni meri napisali uveljavljeni poznavalci materije ter ob tem pokazali tudi osebno zavzetost ter pravo mero duhovitosti. Izbor osebnosti temelji na uvodoma orisanih kriterijih, ki so jih v uredniškem odboru gotovo še in še tehtali, saj so se morali odločati med stotinami imen tako ali drugače pomembnih ljudi. Domala neizogibno je, da bo kaj pogrešanega, za primer o Franu Voglarju, dijaku in profesorju klasične gimnazije, tajniku Narodnega sveta, ki je spisal dekret o imenovanju Maistra za generala, ali o dijaku Francu Wiesthalerju, po materi Knezovem, vodji graških študentov spomladi 1848, govorniku ob odkritju Vodnikovega spomenika v Ljubljani, uredniku »marburgerice« in prvem izobražencu v na-

šem delavskem gibanju. Ne glede na končni natis bi morda lahko »biografije mariborske klasične gimnazije« odprli kot digitalno knjigo in jo nadgrajevali.

Zapisi nekdanjih dijakinj in dijakov o njihovem doživljanju slavljenе šole so izvirni, jasni, koherentni, narativno zanimivi, izkazujejo bogato omiko in so opazen prispevek h kulturi spominjanja, ki pri nas sicer ni pohvalna. Ni dvoma, da je bila pri tem pomembna tudi občutljiva uredniška ali recenzentska roka.

Ocena knjige bi morala biti tudi kritična, a ko sem se razgledoval po recenzijah primerljivih publikacij, je očitno, da upoštevajo njihovo specifičnost ter jih ne ocenjujejo kot znanstvene monografije z uporabo standardnih bibliometričnih metod. Smiselna je njihova medsebojna primerjava glede na naslednja vprašanja: Je delo doseгло svoj namen? Je razviden doprinos k razsvetlitvi tematike, ki jo obravnava? So ugotovitve podprte z verodostojnimi dokumenti? Je interpretacija dejstev dovolj objektivna oziroma pretehtana? So vključene tudi neugodne strani ali zamolčane? Je stil pisanja jasen in razumljiv? Bo knjiga odprla nova važna vprašanja in spodbudila nove teme za proučevanja? Na vse to je odgovor pozitiven in ocenjujem, da je zbornik velik dosežek, vzor in merilo za tovrstno literaturo. Kot zanimivost pa navajam, da so se avtorji pri več sto navedbah literature izognili spletnim virom, z izjemo digitalnih publikacij nikogar drugega kot SAZU (ZRC), kjer to pač ni več mogoče.

Podčrtati želim tudi kakovost zbornika kot knjige:

- format, postavitev, vezava in tipografija so obravnavani instituciji

primerno monumentalni, kar pri Premzlovih izdajah že kar pričakujemo;

- naslovnica z »uradno« fotografijo razreda je vabljava in izraža žanr publikacije;

- zbornik ima netipičen, vendar zelo uporaben sprednji del (front matter), ki bralca popelje po zahtevni strukturi in razčlenjenosti obširne knjige, za kar gre zahvala ekipi na Prvi gimnaziji. Isto velja za kazala v zadnjem delu (back matter) knjige.

Zbornik je zelo obsežno branje in čeprav ne dvomim, da bo precej bralcev, ki bodo vztrajali pri njem do zadnjih strani, je to vendar le nekakšna enciklopedija o pomembni instituciji in o Mariboru skozi burno obdobje dveh stoletij. Mene samega pritegujejo predstavitve (biografije) osebnosti, ki sem jih spoznal v živo ali skozi raziskave kraja (korologije) in časa (kronologije) ter mi knjiga pomeni veliko pridobitev v »domoznanski bazi«. Mariborske klasične gimnazije sicer sam nisem doživel, a sem se zaradi različnih razlogov navezal na Prvo gimnazijo in vselej podpiral duhá kontinuitete med obema šolama, ki oplaja nove in nove generacije. Pri tem ne mislim le na učenje grščine in latinščine, ampak na pozitiven odnos do humanistike, ki je sredi prejšnjega stoletja umanjkal, da je klasične gimnazije lahko pobrala šolska reforma. Toda od takrat se kljub posamičnim izrazom simpatije odnos do nje ni kaj dosti popravil in se ohranja v vse redkejših oazah, zato je velik napor Prve za počastitev svoje predhodnice še toliko vrednejši.

Znameniti Metod Mikuž je v prvič objavljenem dokumentu zapisal, »da si prave gimnazije ne more(m) predstavljati

ti brez pravega ravnatelja« (str. 110), kar je bilo namenjeno Jožetu Košarju, jaz pa sem med prav takimi ravnatelji pričakoval tudi predstavitev Andreja Kavčiča, razsvetljenega mestnega župnika, »jožefinca«, prostožidarja, nesojenega »slovenskega sekavskega škofa«, ki je nedvoumno obrnil novo stran v razvoju mariborske klasične gimnazije z odločilnimi posledicami. Zborniku tega ne smemo očitati, a se ob njem vidi, da nam manjka zelo pomemben kamenček v mozaiku mariborske zgodovine.

Zbornika ne znam brati s stališča zgodovinopisja, ampak so se mi nepretrgano luščile socialno-epistemološke teme, kot so: »pigmalijski učinek« prstana *sub auspiciis imperatoris* pri številnih slovenskih prejemnikih, nadpovprečna odličnost prleških in primorskih dijakov, skoraj nezmotljiva napadalnost tajnih služb do najbolj talentiranih mladih ljudi, pomen literarnega ustvarjanja in glasil ter drugih kulturnih dejavnosti pri dozo-

revanju dijaštva, gimnazijska knjižnica in plejada vrhunskih knjižničarjev med njenimi »uporabniki«, razvijanje nemško-slovenskih razmerij med učiteljstvom in dijaštvom, izpostavljeni »klasiki« med »maistrovci«, delež klasične gimnazije pri nastajanju mariborske univerze. Za navedene in mnoge druge teme je zbornik spodbuda in dober začetni vir raziskovanja.

Sredi Maribora smo imeli 200 let dobrohoten vulkan, iz katerega je – ne čisto brez potresov – prihajala na dan lava žlahtnih kamnin, ki se je v stiku z bližnjim in daljnim okoljem strjevala v zgodovino. Pa ne pozabimo, kar je zapisal Igor Rosina, da je bil Maribor s klasično gimnazijo »mladostno, svobodno, sproščeno, brez frakarije ... mesto, kjer se je sijajno krokalo in vse odpuščalo in kjer je vsako mnenje veljalo vnaprej za tehtno in upoštevano. Bilo je v malem mlada Amerika.« (str. 289).

*Franci Pivec*